

Valstspilsoniskas audzināšanas

.89-9
L 145

bibliotēka

№ 4

Ernests Blanks

**1905. gada
revolūcija**

R. L. B-bas Nāc. Pōl. Audz. Nodaļas izdevums

Rīgā 1930

L.B

89-9
L 145

Valsts bibliotēka
SIAULIEŠI

327825

L
9

VALSTSPILSONISKAS
AUDZINĀŠANAS BIBLIOTĒKA

Nr. 4

Ernests Blanks

1905. gada revolūcija.

89-9
L 145

RĪGĀ 1930

R. L. B-bas Nāc. Pol. Audz. Nodaļas izdevums

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0304017697

II Rīgas Arodskola
Strūgu ielā № 4

I. Ievads.

Kas mīl savu tautu, tam jāmīl arī viņas pagātne, vēsture, lai tā būtu kāda būdama. Sevišķi šīs vēstures spilgtākie momenti vispusīgi apgaismojami un objektīvi apspriežami. Jo viss, kas tautas vēsturē noticis, ir uz vēstures skatuves nācis ar zināmu, nenovēršamu likumību. Teorētiski jau, zināms, mēs varam spriest par to, cik labi būtu bijis, ja kāda vēstures posma vietā būtu norisinājušies citi notikumi, vai arī, cik slikti bijis, ka toreiz nav noticis tas, ko mēs būtu vēlējušies. Bet šādiem spriedumiem nav nozīmes vēstures un tautas sociālās dzīves izpratnē. Mums jāskaitās vienīgi ar faktiem un jācenšas noskaidrot to cēloņus un sekas. Ja mēs to spējam, tad savu uzdevumu esam veikuši.

Šogad pagāja 25 gadi no 1905. gada revolūcijas izcelšanās Latvijā un Krievijā. Šis notikums katrā ziņā ir ļoti svarīgs un ievērojams Latvijas vēstures visjaunākā laikmetā. Kā šī notikuma aculiecinieki un līdzdalībnieki tagadējā paaudze nav spējīga vēl pilnīgi objektīvi novērtēt tā nozīmi, mēs vēl stāvam šim vēstures notikumam parāk tuvu klāt, un tādēļ arī atstājam a u g s t ā k ā s, pilnīgās un objektīvās vēsturiskās tiesas spriedumu par 1905. gadu nākošām paaudzēm. Tagad mēs varam aprobežoties vienīgi ar vispārīgiem spriedumiem, ar revolūcijas konturas līniju novilkšanu un svarīgāko faktu apcerēšanu. Tagadējā paaudze varētu daudz atvieglot darbu nākošam vēsturniekam ar 1905. gada revolūcijas notikumu aprakstišanu. Daudzi svarīgi fakti jau gājuši zudumā un aizmirsti, pārējos glābt no aizmirstības ir revolūcijas līdzdalībnieku un aculiecinieku uzdevums.

Sociālas katastrofas — revolūcijas daudzā ziņā līdzinās dabas katastrofām. Zināmos politiskos un sociālos apstākļos tās ir itkā nenovēršamas. Līdz pašam pēdējam gadu desmitam Eiropas kontinentā revolūcijas ir pastāvīga parādība, kuŗas kā vēstures faktu mēs nevaram noliegt. Mēs, zināms, atzīstam, ka katra revolūcija, arī tā vislaimīgākā un vismazāk asiņainā, ir varas akts, kas iznīcina tik daudz nacionālu un morālisku vērtību, ka to apzinīgi vēlētis un gatavot savai tautai nevar neviens, kam rūp tautas un valsts nākotne. Vēl vairāk: katrā revolūcijā izpaužas tik daudz pūļa zemāko instinktu — asinskāre, patvaļa, varmācība, mantkāre un despotisms, ka tas parasti noved revolūcijas turp, kur viņas gatavotāji un sācēji nemaz nav gribējuši. Tāpat revolūcijas gaitas neviens iepriekš nespēj paredzēt. Revolūcijas parasti aprij savus vadoņus. Ko satracinātais pūlis vienu dienu nes uz savām rokām, to otru dienu tas ved uz giljotinu. Revolūcijas gaita ir haotiska, bezveidīga, neapreķināma. Šai ziņā mēs nevaram ideālizēt nevienu revolūciju. Tās ir un paliek briesmīgas sociālas katastrofas, kuŗas parasti uzbrūk tādām valstīm, kur valdošās aprindas aizmirsušas savus pienākumus, vai tos nepilda līdz galam. Lai izbēgtu revolūcijas, mums jāapzinās, ka valdības var darīt revolūcijas novēršanā daudzkārt vairāk, nekā visas revolūcionārās partijas un revolūcionārie elementi kopā revolūciju izsaukšanai un sagatavošanai. Bet ne tikdaudz ar represijām pret revolūcionāriem, kā ar humānu politiku, nobriedušām sociālām un politiskām reformām un savas autoritātes pacelšanu un sargāšanu. Jo parasti revolūcijas noskalo no zemes virsus tikai tās valdības, kuŗas bijušas pazaudejušas savas autoritātes un prestižu tautas acīs. Morāliski stipras varas pamatus revolūcijas parasti nespēj izskalot. Šai ziņā ļoti pamācošas ir abas krievu revolūcijas — 1905. gadā un 1917. gadā. Pirmās revolūcijas laikā krievu cara valdības autoritāte pēc nesekmīgā krievu un japāņu kara gan bija tautā aiz-

lauzta, bet ne iznīcināta. Līdz 1917. gada revolūcijai tā jau bija galīgi saēsta. Un šai Krievijas valsts varas autoritātes iznīcināšanā Rasputjins ir dartijs daudz vairāk, nekā visas krievu revolūcionārās partijas kopā. Kad valsts varai zuduši morāliskie pamati, tad to no sabrukšanas vairs nav iespējams glābt. Tad nāk revolūcijas ar jaunu varas avotu, ar jauniem vadoņiem un autoritātēm.

Bez šiem neapzinīgiem, stichiskiem jeb objektīviem revolūciju cēloņiem katrā revolūcijā nenoliedzami darbojas arī apzinīgi, cilvēku un organizāciju kultivēti faktori, kas vieni paši gan nespēj revolūcijas izsaukt, bet kopā ar jau minētiem objektīviem cēloņiem dod revolūcionārus uzliesmojumus. Šādi faktori ir — revolūcionārā ideoloģija un revolūcionārās partijas. Lielajai franču revolūcijai šīs idejas deva 18. gadu simt. domātāji un publicisti Žan-Žaks Russo un Volters, pirmajai Krievijas revolūcijai 1905. gadā — sociālistu revolūcionārās partijas un viņu vadoņi. Latvijā pirmās revolūcionārās ilgas tautā dēstija deviņdesmito gadu „jaunstrāvnieki.“ Pie viņiem, kā 1905. gada revolūcijas apzinīgiem gatavotājiem un idejiskiem krusttēviem, mums drusku jāpakavējas, jo faktiski šīs idejas un viņu konsekvences arī dominēja 1905. gada revolūcijā.

II. 1905. gada revolūcijas priekšvakarā.

Jaunā strāva latvju deviņdesmito gadu sadzīvē nāca kā pretstats tautiskai kustībai un viņas vadoņiem.

Jaunā strāva izteica tautas nemieru, kas cēlās no krievu patvaldības Rīgā, no vācu muižnieku varas, no lauksimniecības krīzes un dzīves grūtībām. Tā izteica nemieru par vilšanos agrākos tautas vadoņos un viņu politikā. Jaunās strāvas sekmes tāpat izskaidrojamas ar lielo lūzumu mūsu kultūras politikā, kas nāca līdz ar pārkrievošanu un ar stipriem ārējiem iespaidiem —

vācu un krievu sociālisma teorijām. Deviņdesmito gadu Baltijā vienlīdz lielu piekrišanu būtu atradusi jebkura revolūcionāra mācība, tai nevajadzēja nemaz būt vācu marksismam un krievu nihilismam. Jā, varēja būt arī nacionāli-revolūcionāra mācība. Ne velti pirmā opozīcija Rīgas Latviešu biedrības vadoņiem nāca no pašiem nacionālistiem (Mātera Juŗa un Fr. Bergmaņa). Ja tā būtu piejēmusi vairāk revolūcionāru nokrāsu, bet palikusi uzticīga mūsu tautisko vadoņu labākām tradīcijām, tad šai kustībai sekmes bija drošas. Jaunā strāva, turpretīm, atmeta visas tautiskās atmodas laikmeta tradīcijas un nāca pārmērīgā vācu un krievu sociālisma iespaidā.

Jaunās strāvas pirmie vēstneši parādījās presē, studentu un skolnieku pulciņos, biedrībās, — gluži tāpat, kā tas bija ar tautisko kustību sešdesmitos gados. „Dienas Lapā“ jaunās strāvas vadoņi I. Jansons, P. Stučka, J. Rainis-Pliekšans un citi sludināja realismu mākslā, popularizēja dabas zinības, apkaŗoja tautiskos vadoņus, propagandēja sieviešu emancipāciju un citas deviņpadsmitā gadu simta modes idejas. Sevišķu sa-
viļņojumu latvju inteliģencē radīja studenta Jansona „brīvestības svētkos“ Jelgavā 1893. gadā nolasītais apcerējums: „domas par jaunlaiku literātūru,“ kas vēlāk parādījās arī „Dienas Lapā.“ Tāpat kā Kronvalda „Tautiskie centieni“ bija mēģinājums radīt jaunlatviešu ideoloģiju, tā Jansona „Domas par jaunlaiku literātūru“ ir savā ziņā jaunstrāvnieku programmas raksts. Jansons, bez šaubām, uzlūkojams par jaunstrāvnieku labāko publicistu un ideologu.

Pēc enerģiskas aģitācijas ap 1892. gadu rodas pirmie jaunstrāvnieku-marksistu legālie un puslegālie studentu, skolnieku un vēlāk arī strādnieku pulciņi. Tādi pulciņi vispirms rodas Jelgavā, Liepājā un pēc arī Rīgā. Drīz vien viņu biedri savu darbību attīsta Rīgas biedrībās, iespīežas tanīs, uzstājas jautājumu izskaidrošanas vakaros un citādā veidā sludina sociālistu mācības. Šai laikā Rīgā bija radies jau plašs biedrību

tikls. Bez vecās Rīgas Latviešu biedrības vēl darbojas Rīgas Latviešu amatnieku palīdzības biedrība un krāj-kase, Jonatana biedrība, Pavasaļa biedrība, Cerības biedrība, Rīgas strādnieku palīdzības biedrība, Ziedoņa biedrība, Torņkalna palīdzības biedrība un daudzas citas biedrības. Amatnieku palīdzības biedrība un tās krāj-kase atradās „Dienas Lapas“ izdevēja P. Bisenieka pilsoņu grupas rokās, bet dažas pilsētas nomales strādnieku biedrības drīzi vien iekaroja jaunstrāvnieki. Tā, vispirms tie iekaroja „Jonatanu,“ tad viņu rokās krita Pārdaugavas sadraudzīgā biedrība, tad Cerības biedrība un citas. Še uzstājās kreisie studenti un skolotāji: P. Stučka, Fr. Roziņš, I. Jansons, Kovaļevskis, E. Rolovs, K. Valters, I. Plāķis, I. Rītiņš, I. citi. Jaunstrāvnieku iekārotās biedrības tūlīt nostājās opozīcijā Rīgas Latviešu biedrībai un centās no viņas iespaida atraut arī citas biedrības. To viņas uz ilgāku vai īsāku laiku ar vairākām biedrībām arī panāca.

J. Raiņa-Pliekšana „Dienas Lapa“, rakstu krājumi „Pūrs,“ studentu un skolnieku pulciņi, strādnieku biedrības un, par visām lietām, Amatnieku palīdzības biedrības krāj-kase bija pietiekoši liels sabiedrīks spēks, kas novēršas no latvju tautiskiem vadoņiem. Deviņdesmito gadu vidū jaunā strāva pāriet izšķīrošā uzbrukumā pret tautiskiem vadoņiem un uz laiku tiešām arī iegūst vienu sabiedrīku pozīciju pēc otras. Krievu skolās sakropļotā jaunā paaudze un inteliģence iet viņas pavadā līdz pat 1905. gadam un vēl ilgāki. Kā revolūcionārai sabiedrības daļai, kas uzstājās pret krievu carismu un vācu muižniekiem, tai latvju deviņdesmito gadu sadzīvē nenovēršami vajadzēja gūt panākumus.

Ja tautbnieki visu laiku aizstāvēja latvju nacionālās īpatnības, tad jaunstrāvnieki tās centās apkarot. Tie uzstājās pret latvju tautisko stīlu dzīvē un mākslā, izzobojā aizraušanos ar tautas gara mantu krāšanu, dēvēja tos par grabažām, par pagātnea putekļiem, kam nevarot būt vairs lielas nozīmes tautas nākotnē. Deviņdesmito gadu vidus — 1894—1897. g. — ir jaunās

strāvas ziedu laiks. Jaunstrāvnieru propaganda šai laika sprīdī sasniedz savu augstāko pakāpi un viņu slepeno pulciņu organizācija — lielāko plašumu. Jaunstrāvnieru iekarojuši krievu skolu jaunatnes simpatijas, no viņu smagiem un brutāliem sitieniem drūp tautisko vadoņu — A. Vēbera un Rīgas Latviešu biedrības inteliģences autoritāte.

Deviņdesmito gadu kustība bija galvenām kārtām inteliģences kustība. Nevien vadoņu lomas tanī spēlēja studenti, ierēdņi, skolnieki, jaunie advokāti un ārsti bez prakses, bet arī šīs kustības bāze dibinājās uz šīm aprindām. Kā virziens literātūrā un žurnālistikā, jaunā strāva ieņem daudz redzamāku vietu, nekā idejiski un politiski apvienota ļaužu masa, partija. Dažus gadus pēc jaunstrāvnieru studentu un skolnieku pulciņu nodibināšanas radās tādi paši pirmie strādnieku pulciņi. Tie ir sociālistiskās propagandas pirmie augļi. Tomēr arī pēc šo nedaudzo strādnieku pulciņu nodibināšanās jaunā strāva neaizjēma plašas strādnieku aprindas, tā joprojām savus galvenos spēkus smēla radikālā inteliģencē, vai pareizāki sakot — pusinteliģencē. Ļoti maz tā aizjēma Latvijas laukus, mūsu plašos bezzemnieku — kalpu un mazgruntnieru slāņus, kas visvairāk cieta no Latvijas grūtiem apstākļiem un deviņdesmitā gada lauksaimniecības krīzes, kas iestājās pēc turku kaŗa, kā krievu sliktas valūtas, Vācijas un Krievijas saimniecības kaŗa un aizokeāna zemju labības konkurences sekas. Cik grūts bija mūsu mazgruntnieru stāvoklis, redzams no tam, ka Vidzemē vien no 1894.—1904. g. ūtrupē pārdošanā nāca pāri par 600 zemnieku māju. Plaukstošās Latvijas rūpniecības strādnieku stāvoklis bija apskaužams, salīdzinot ar mūsu lauksaimnieku un gājēju smagiem apstākļiem pagājušā gadusimta deviņdesmitos gados.

Krievu administrācija bija aizjēma barbariskā pārkrieviošanas politikā. Tā rūpīgi uzmanīja latvju nacionālistu rīcību un presi, gādādama, lai Baltijā neparādās separātisms, lai pat Latvijas vārdu neminētu

avizēs. Pilnīgi nepamanīti un nesaprasti cenzoru un policijas acis parādījās jaunstrāvnieku pirmie soļi un raksti, kas arvien vairāk ieguva sociāldemokrātisku nokrāsu. Arī tadēļ, ka jaunā strāva uzstājās pret latvju nacionālistiem, pret visu īpatnējo latvisko, krievu administrācija sākumā raudzījās pa daļai caur pirkstiem uz viņu revolūcionāro darbību. Tikai vēlāk administrācija un cenzūras taktika mainījās: tā stipri apspieda jaunstrāvnieku legālo aģitāciju, — kādēļ viņi piegriezta lielāku vērību slepenām organizācijām un ilegālām lapīņām. Pēc neilga laika arī šo darbību pārtrauca: 1897. gadā izkratīja pirmos sociāldemokrātu darbiniekus Liepājā, tam tūliņ sekoja kratīšanas un aresti Rīgā un citās pilsētās. Kā tautiskās kustības apkaņotāja jaunstrāva noliedza visus principus un idejiskos pamatus, kuļus mūsu atmodas kustībai bija devuši Krišjānis Valdemārs, Kronvaldu Atis, Materu Juris, Fricis Veinbergs un daudzi citi jaunlatviešu vadoni. Jaunā strāva galvenām kārtām bija literārisks virziens vispār rakstniecībā un avīžniecībā, kas ideoloģijai nacionālisma vietā lika — kosmopolitismu un starptautisko sociālismu, zemnieku vietā — mūsu jaunās rūpniecības strādniekus, romantisma vietā reālismu. Dibinādamās uz kommūnistu manifesta un Erfurtes programmas mācībām, jaunstrāvnieki vieglu roku pārvilka strīpu pāri visai mūsu sadzīves attīstībai, saimniecības vēsturei un tradīcijām. Viņi sāka ar cīņu pret visu nacionāli īpatnējo un beidza ar principālu nācijas noliegšanu. Kommūnistu manifestā bija teikts, ka strādniekam nav tēvijas, ka tautas iznieks un ka šo procesu proletāriāts paātrinās. Arī šo tēzi jaunstrāvnieki pārtulkoja burtiski un bez kritikas uzjēma savā programmā. Vācija ir viengabalaina vācu nācijas valsts, tai ir gadu simtu ilga neatkarības vēsture un ideoloģija, viņai šī frāze maz varēja kaitēt. Lai stiprinātu savu tēviju, Marks un Engelss aizstāvēja centrālismu un cīnījās par Vācijas valšķu apvienību.

Bet mūsu jaunstrāvnieki, arī vēlākie sociāldemokrāti

nokļuva pavisam neapskaužamā stāvoklī, kad viņi šīs vācu sociālistu mācības aizstāvēja un ar centrālismu stiprināja krievu cara valsti un vājināja latvju tautas pretošanās spējas pārkrievošanai. Krievija un Baltija nebija viengabalainas nacionālas zemes, bet daudzu tautu varmācīga apvienošana zem nekultūrālās Krievijas varas, kur gadu simteņus norisinājušās tautu cīņas par savu nacionālo patstāvību. Sludināt kosmopolitiku šādos apstākļos nozīmēja aizmiegt acis pret latvju tautas patiešām vajadzībām un veicināt viņas uzsūkšanu lielajās kaimiņu tautās, kuļu spēcīgie valsts orgānismi arī bez tam par to jau gādāja. Lūk, ko jaunstrāvnīeki rakstīja 1905. gada revolūcijas priekš, vakarā: „Par asinsradniecisku latviešu tautu sen vairs nevar būt runa. Ka valoda nevar būt tautības iezīme, tas arī pats par sevi saprotams. Jo tad jau varētu iemācīties katrs kādu tautību grūb. Atliek strīdus starp Baltijas sabiedriskām šķirām, kuļu no tām lai apzīmējam ar vārdu „latviešu tauta“? — Latviešu mēlē runājošus strādniekus? Tie nav visai kāri pēc šī nosaukuma. . . tiem patik augstāks un reālāks nosaukums: „strādnieku šķira“. To pienākums arī ir gādāt par to, ka visur tur, kur atskan vārdi: „tauta — tēvzeme“, strādnieks iet vienaldzīgi garām un nekliež urrā! Tauta ir latviešu buržuāzija, tēvzeme — privāts īpašums ražošanas līdzekļos. Abi ir strādnieku ienaidnieki. . . Jāapdomā, ka sociālistiskā sabiedrība nozīmē organizētu un sevī noslēgtu saimniecību, kuļu pati ražo visus tai vajadzīgos uztura līdzekļus. Tāpēc arī katrai sociālistiskai sabiedrībai jābūt tik lielai, ka tā ieņem un apstrādā vairāk zemes strēķu un var ražot pēc iespējas visas tai vajadzīgās mantas. Ja mēs šodien vai ritu nodibinātu Kurzemē un Vidzemē sociāldemokrātisku republiku, mums vajadzētu lielo pusi no mums vajadzīgiem ražojumiem ievest no citām zemēm. Bet tikpat daudz ražojumu mums būtu jāizved uz zemēm. Tā tad mēs būtu spiesti ražot preces. Un sociālistiskā sabiedrība taču nav preču

ražotāja. — Otrkārt, sociāldemokratija sludina visu cilvēku brālību un tā tad viņas mērķis nevar būt nacionāla atšķiršanās. Sociāldemokratiskā strādnieku kustība ir nacionāla, jeb manis dēļ, tautiska tikai formas, un ne satura pēc. Latviešu strādniekiem jāvienojas latviešu sociāldemokratu partijā, tāpēc ka tiem nav iespējams citās valodās lasīt, spriest un debatēt. Bet kad mērķis būs sasniegts, tad vairs nebūs starpības starp jūdu un grieķi “*)

Ja jaunlatvieši visu laiku aizstāvēja mūsu jauno gruntniecību un prasīja plašu agrārreformu, tad jaunstrāvnieceki, turpretim, atzina sīkgruntniecību par reakcionāru virzienu tautas saimniecībā un to uz Marksa dogmas pamatiem apkaņoja. Arī šai ziņā redzam viņu rūgto maldīšanos, jo lielgruntniecību aizstāvēt mūsu toreizējos apstākļos nozīmēja aizstāvēt vācu feodālo agrāriekārtu, ar viņas lielo netaisnību pret latvju zemniekiem. Šis netaisnās Baltijas agrāriekārtas dēļ jau vairāk kā simts gadu pirms 1905. gada revolūcijas G. Merķels pareģoja zemnieku sacelšanos pret muižniekiem, kas arī notika.

Nevar sacīt, ka tautiskie vadoņi nebūtu bijuši arī paši vainīgi savas varas sabrukumā. Nē — viņi bija jau diezgan stipri attālinājušies no tautas un prasīja no katra aklu padevību viņiem. Viņi bija noslēgušies savās labākās ģimijās un zināmā mērā saslimuši ar kādreiz apkaņoto bizmanību. Daudzi no viņiem bija palikuši jau stipri konservatīvi un neredzēja progresa latvju sabiedriskās un sociālās attiecībās. Tautiskās kustības vadoņi nika savā nespēkā un dusēja uz septiņdesmito gadu lauriem. Viņu gurdenumu izmantoja sociāldemokrāti.

Pēdējie nebūtu guvuši tik ātru un samērā vieglu uzvaru pret tautībniekiem, ja latvju sabiedrībā viņi

*) Latviešu strādnieks № 5 — 1900.

būtu vēl atraduši vīrus un vadoņus ar Kronvalda un Mātera Juņa dedzību, ar Valdemāra plašo un dēmo-kratisko reformu centieniem, ar Ausekļa un Pumpura ideālisma pilnām sirdīm. Pret savu vēsturi mums jābūt taisniem un pret savām kļūdām nesaudzīgiem, lai nākošās paaudzes neatkārtotu to pašu, kas mums pārāk dārgi maksājis. Un taisnība ir, ka latvju pilsonībā, intelīgencē un viņas vadoņos pa vairākiem gadu desmitiem jau bija gājis zudumā daudz kas no tā, kas tautiskai kustībai viņas ziedu laikā deva spārnus. Rīgas Latviešu biedrības plašais reformu projekta iesniegums senātoram Manaseinam astoņdesmitos gados ir pēdējais lielāks latvju pilsonības programmas deklarējums. Un arī šo deklarāciju drīzi vien aizmirsa, tiklīdz astoņdesmito gadu pārkrievošanās vilnis tai pārvilka stripu pāri. Ja cīņā pret jauno strāvu pilsonība būtu stādījusi pretīm kaut šo programmu-deklarāciju, ja viņa to būtu rakstījusi uz sava karoga 1905. gadā, arī tad tas būtu bijis lielāks ieguvums, nekā novirzīšanās sāņus un pilnīgs programmas trūkums.

Netikvien sociāldēmo-kрати un viņu priekšteči bija 1905. gada lielajiem katastrofāliem notikumiem nesa-gatavoti, bet arī pārējās latvju sabiedrības daļas va-doņi nezināja ko darīt. Politisks apjukums bija vis-pārīga parādība un politiskas vadības trūkums mūsu tautai bija jāsamaksā viņas asinīm, morāliskām un materiālām vērtībām.

Deviņpadsmitā gadusimta beidzamā ceturksnī jau gaiši parādās uz ārieni Krievijas despotijas politiskā un saimnieciskā krīze. Krievu monarhija bija vārgi slima. Radikālu reformu gars šo valsti vēl varēja glābt no draudošā apvērsuma, no lielā negaisa, bet valdošās aprindas to nesaprata. Pret augošo tautu nemieru tās zināja tikai vienu — represijas. Bet ar tām vairs nebija iespējams novērst revolūciju.

III. 1905. gada revolūcija.

Latvija 1907

Ārējo signālu 1905. gada revolūcijai deva asiņainie notikumi Pēterpili 9. (22.) janvārī. Vairāk tūkstoši strādnieka priestera Gapona vadībā „asiņainā svētdienā“ devās svētbildes un cara ģimenes nezdami mierīgā gājienā uz cara Nikolaja 2. mitekli — Ziemas pili, lai tam apliecinātu savu padevību un izteiktu savas vēlēšanās. Šim pūlim nebija nekādu revolūcionāru nolūku, tas nebija bruņojies, bet reliģiski un lojāli noskaņots, kas savas jūtas izteica dziedādams „Dievs, sargi ķeizaru“. Arī viņa vadonis Gapons tolaik vēl nebija nekāds revolūcionārs, bet gan drīzāk fantasts, kas rikojās pats uz savu roku bez jebkāda tālākā plāna un ļauniem nodomiem. Šī gājiena sekas viņš pats vismazāk aptvēra. Šo mierīgo strādnieku gājienu līdz Ziemas pilij nemaz nepielaida, to apturēja šauteņu uguns. Cara valdības rīcība, saprotams, bija neprātīga, ko varbūt vienīgi varēja vēl izskaidrot ar tām bailēm no revolūcijas, kādās krievu valdības aprindās dzīvoja. Radās parasts sašutums par valdības neprātīgo rīcību, ko izmantoja revolūcionārās partijas. Sākās ģenerālstreiks, sapulces, bruņoti ekscēsi, vēlāk pat barikādu cīņas starp revolūcionāriem un valdības kara spēku.

1905. gada revolūcija Latvijā sākās 13. (26.) janvārī. Pie Daugavas dzelztilta Rīgā notika asiņaina sadursme starp revolūcionāru gājienu un valdības kara spēku. Arī še bija daudz kritušu un ievainotu.

Šo gājienu gan jau vairs nevadīja krievu mācītājs, bet latviešu revolūcionārā sociāldemokratija. Un latviešu strādnieki nenesa cara ģimenes, bet sarkanos karogus, tomēr šis pūlis arī nebija bruņojies.

Dabīgi, ka 1905. gada revolūcijai vajadzēja piejemt agrārrevolūcijas raksturu. Viss mūsu tautas vairums bija zemnieki, un jaunai pilsētas pilsonībai un inteliģencei vēl visas saknes stiepās uz laukiem. Viņi

bija pilsētnieki — ienācēji tikai pirmā vai otrā paaudzē. Viņa garīgā seja bija zemnieciska.

Latvijā zemnieks dzīvo nošķirtu dzīvi atšķirtās saimniecībās. Viņam grūti biedroties, pulcēties un sabiedriski darboties. Daudz vieglāk to darīt pilsētas strādniekiem, kuŗi sapulcināti vairākiem tūkstošiem lielajos rūpniecības uzņēmumos. Tādēļ 1905. gada revolūcijas kustībā ārēji lielāku lomu itkā spēlēja rūpniecības strādnieki ar saviem streikiem, generālstreiku, plašiem mitiņiem un bruņotām sadursmēm. Šis ārējais revolūcijas raksturs nedrīkst mūs maldināt — 1905. gada revolūcija Latvijā nebija strādnieku sociālā revolūcija, bet gan zemnieku agrārā revolūcija.

1905. gada revolūcijā jēma dalību visa latvju tauta, visas viņas aprindas. Šai kustībā draudzīgi sastapās mūsu lauksaimnieku jaunā paaudze, strādnieki, mūsu jaunā, ideālisma pilnā inteliģence. Katrs no šiem slāņiem revolūcijas mutuli ienesa savus ideālus, mērķus un neskaidrās vēlēšanās. Šādā kārtā 1905. gada revolūcijas „toņu kārtā” bija ļoti plaša un viņas lozungu kopoījums aizjēmtu dažas lappuses. Svarīgākie no tiem tomēr jāaplūko, lai mūsu acīm nezustu 1905. gada kustības vispārējais raksturs.

Zemnieku prasības 1905. gada kustībā, saprotams, vērsās pret muižu novecojušām privilēģijām, taisnīgu kļaušu sadalīšanu, paātrinātu tiesību atcelšanu un vietējās pašvaldības piešķiršanu. Revolūcinārā kārtā ievēlētās pagastu rīcības komitejas daudzos gadījumos arī mēģināja šīs prasības realizēt.

Strādnieki pilsētās prasīja 8 stundu darba dienu, algas paaugstināšanu, apdrošināšanu slimības, bezdarba, vecuma nespēka un nelaimes gadījumos. Laukstrādnieki centās pēc labākiem dzīvokļiem un citām saimnieciskām prasībām. Sociāldemokrātu partija vairākos gadījumos noorganizēja pat laukstrādnieku streikus.

Latvju skolotāji savā kongresā 1905. gada novembrī prasīja nacionālu izglītību (mātes valodu kā mācības valodu skolās) un skolas neatkarību no

krievu centrālās birokrātijas. Visas šīs aprindas apvienojās politiskās prasībās pēc konsistūcijas ieviešanas, preses brīvības, satversmes sapulces sasaukšanas, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu ieviešanas. Šīs vispārēdēmokrātiskās prasības pievilka revolūcijai arī plašas liberālās pilsonības un inteliģences aprindas. Latviešu inteliģences petīciju parakstīja visdažādāko uzskatu un aprindu ļaudis, jo tā izteica 1905. gada demokrātisko centienu garu. Šīm prasībām viena mūsu radikāla inteliģences grupa — sociālisti-savienbnieki ar Ernestu Rolovu un Miķeli Valteri priekšgalā pievienoja vēl Latvijas valsts autonomijas prasību, kuŗai pretojās J. Jansona-Brauna vadītā sociāldemokrātu partija. Šīs prasības svarīgums spiež mūs drusku tuvāk pie tās uzkvāties.

Jau 1903. gada vidū Miķeļa Valtera vadītā apvienotās Amērikas un Vakareiropas sociāldemokrātu savienības orgāna programmas rakstā izteiktas domas, ka Krievija nav valsts, bet vergu bars, valsts surogāts, viltota valsts, verdzības savienība, kas proletāriātam jānobīda pie malas. „Krievijai jāsadalās zemes organizācijās,” saka autors, „kuŗas būtu uzbūvētas uz tīra demokrātisma principa, un kuŗām piederētu pilnīgākās pašorganizācijas un pašrīcības tiesības, tas ir -- suverenāritāte, šī jēdziena jaunlaiku valsts zinātnes nozīmē . . . Mēs prasām, zīmējoties uz Krieviju, netiekvien valsts varas dalīšanu, bet arī pašas valsts sadalīšanu.” Paliekot atkarībā no tagadējās Krievijas teritorijas stāvokļa, latvieši esot paliekoši apdraudēti no reakcionāriem iespaidiem. „Demokrātisma un sociāldemokrātisma izvešanai Vakareiropā draud šķēršļi un briesmas, ja Krievija paliek tāda integrāla teritorija, kā tagad, tādēļ mēs nostājamies uz starptautiskuma stāvokļa, kuŗš prasa tautu atsvabināšanu un tautu demokrātizēšanu, domājams, ka Krievijas atsevišķām tautām jācenšas pēc Krievijas dezorganizācijas.” Autors arī citos rakstos prasa Krievijas saskaldīšanu. Viņš neatzīst nekādu kompromisu ar šīs „valsts” orgāniem,

nesagaida nekādu patiesīgu reformu, nedz arī kādu auglīgu darbību vispāri. „Tādēļ mēs arī no viņas un no viņas „likumu“ grāmatas neatzīstam ne drupatas. Tagadējai krievu likumu grāmatai mums jāstāda pretim pavisam jauna, uzbūvēta uz citiem principiem.“

Kad Vidzemes gubernātors Zvegincevs 1905. gada 3. novembrī telegrafēja uz Peterburgu, ka latvieši gatavojot bruņotu sacelšanos un patstāvīgas valsts dibināšanu, tad tas, saprotama lieta, bija tikai administratora demagoģisks pajēmiens, lai viņš dabūtu no valdības vēl plašākas pilnvaras un iespējas kustības apspiešanai. Šai latviešu sociāldemokrātu partijā par patstāvīgas valsts nodibināšanu nedomāja. Sociāldemokrātu partija un viņas vadoņi arī 1905. gada revolūcijas laikā bija principiāli Latvijas valsts pretinieki, vēl vairāk viņa bija pat pret Latvijas autonomiju. Viņi baidījās, ka autonomā Latvijā noteicošais vārds būs pilsonībai, bet ne viņiem. „Rozens tautskolotāja kongresā 1905. gadā aizrādīja“ — raksta „Dienas Lapa“ № 251 — 1905. — „ka vajadzīga nacionāla autonomija. Arī Kēniņš saukdams sauca, lai apskata šo lietu no nācīgas stāvokļa. Bet šis viņu maldīgās domas galīgi apgāza Dermanis un Buševics, ka autonomijā noteicošais vārds būs buržuāzijai.“ Tomēr latvju inteliģences radikālākā, kaut arī mazākā daļa 1905. gadā noteikti aiztāvēja Latvijas autonomijas prasību. Tautskolotāju kongress prasīja plašas vietējās pašvaldības un pašnolemšanās tiesības. Ko viņi zem šī vārda saprata, tas nav zināms, ja ievērojam iepriekš sacīto.

Tai pašā skolotāju kongresā 1905. gada novembrī Kēniņš teicis, ka bez Marseljezas, kas tagad jūsmo visās sirdīs, esot vēl arī „Dievs, svētī Latviju,“ ko kongresa dalībnieki, uz viņa priekšlikuma, arī nodziedājuši. Šo faktu atstāstot sociāldemokrātu „Dienas Lapa“ piebilst, ka kongresam neesot „droša ceļa.“

„Drošais sociālisma ceļš, saprotama lieta, jau nu nebija latvju tautskolotāju vairākumam, kas jēma

dalību 1905. gada revolūcijā. Tie bija tikai progresīvi un demokrātiski noskaņoti tautas izglītības darbinieki, kuŗi Latvijas reālo dzīvi saprata labāk, kā sociālisma teoretīķi. Viņi mīlēja Latviju vairāk kā sociālisma nākotnes valsti, par kuŗu tiem nebija nekādas skaidrības, tāpat kā dažam labam tā laika sociāldemokratu vadonim. Bet šim skolotāju kongresam, tāpat kā citām sapulcēm 1905. gadā, labi organizētā un disciplinētā sociāldemokratu partija uzspieda savu zīmogu. Jo viņa ne bez sekmēm centās uzvesties par revolūcijas vadoni. Tas viņai izdevās jo vieglāki tādēļ, ka šai ziņā sociāldemokratu partijai 1905. gada revolūcijā nebija nopietnu sāncensu. Viņa bija vienīgā politiski organizētā partija. Pilsoņiem partiju tad vēl nebija. Ar savu organizatorisko pārspēku internacionālā sociāldemokratu partija nobīdīja sāņus arī E. Rolova M. Valtera J. Akurātera un Trauberga nacionālos sociālistus. Tādā ziņā savā organizētā, apzinīgi vadītās kustības daļā 1905. gada revolūcija dabūja pretnacionālu vadību. Tas viņai nevarēja nākt par labu. Tādēļ ar pilnu tiesību var teikt, ka latviešu sociāldemokratu partija 1905. gada kustību gan gatavoja un pa daļai arī vadīja, bet paši tai nebija sagatavoti. P. Stučkas vārdiem runājot: „tie paši nezināja, ko gribēja, bet gribēja enerģiski.“ Sociāldemokrāti bija vēl neizrūgusi mīkla.

Sie sociāldemokratu partijas trūkumi izpaudās arī citos revolūcijas izvirzītos jautājumos. Jau augstāk aprādījām, ka tai kustībai bija noteikti agrārrevolūcijas raksturs, ko izsauca mūsu zemes nenormālā agrāriekārta. Bet latviešu sociāldemokrātiem vēl pēc 1905. gada revolūcijas nebija savas agrārprogrammas! Tādēļ par to E. Rolovs zīmīgi rakstīja tā:

„Pateicoties mūsu krievu un vācu skolotāju mācībām, mēs nezinājām ko iesākt paši ar sevi un ar savas tautas stāvokļa nokārtošanu. Vissvarīgākās mūsu tautu lietas vācieši un krievi, protams, nebija varējuši nolemt, jo tie savas programmas sastādīdami

nelūkojās uz mūsu zemes apstākļiem, bet uz savu pašu tautām. Tā iznāca, ka viena daļa no latviešu sociālisma nav vairāk nekā, kā tulkots, „pārcelts“ sociālisms ar visām tulkojuma kļūdām un smieklīgiem sīkiem pārpratumiem. Tā, piemēram, latv. sociāldemokrātu strādnieku partijas projekts cīnās vēl ar klosteriem, kuŗi pie mums jau iznīcināti ap 1561. gadu un kuŗu zemes tad jau piesavinājās laicīgās bruņniecības, bet šī projekta tulkotāji no krievu laikraksta „Iskra“ nav ne sapnī redzējuši tādu mūsu Baltijas sadzīves faktoru, kāds ir junkurisms, muižniecība ar savu nedzirdēto zemes un mežu monopolu. Par Baltijas agrārreformu ne projektā, ne vēlākā programā nav ne vārda“.

Vai mūsu sociāldemokrāti un jaunstrāvnīeki bija tik aizmārsīgi, ka viņi šo galveno jautājumu — mūsu sociālo problēmu mezglu, izlaida no acīm? Nē, izrādās, ka viņi to laiku bijuši principā pret tādām lietām. Sociāldemokrātu partijas tā laika vadonis J. Ozols raksta, („Proletāriska revolūcija Latvijā, kommunistu partijas vēstures komisijas izdevumā, Maskavā, 301 lpp), ka „pirmais kongress izsacījās pret sevišķas agrārprogramas pieņemšanu“. Šis apstākļis padara to lietu vēl bēdīgāku un dod sliktu liecību par mūsu pirmās revolūcijas vadoņu politisko gatavību. Starp mazgruntniecības un agrārreformas aizstāvjiem, no vienas puses, un starp sociāldemokrātiem, no otras puses, šai laikā norisinājās asas cīņas — pēdējie atzina, ka mazgruntniecība resp. visa mūsu līdzšinējā agrārattīstība, esot sīkbirģeliska. Sava kaktiņa, sava stūriša ideoloģijas ortodoksālie sociāldemokrāti neatzina. Viņi bija noteikti pret privātīpašumu, un sevišķi pret sīkiem īpašniekiem — saimnieciskā progressa „kavētājiem“.

1905. gada revolūcijai bija daudz pozitīvu ideālu, bet vēl vairāk negatīva. Šai ziņā 1905. gads nav nekāds izņēmums revolūciju vēsturē. Pozitīvs mērķis bija centieni iznīcināt Baltijā feodālisma atliekas, bet negatīvi darbi bija muižnieku piļu dedzināšana, ko uz

sociāldemokrātu „kaujinieku“ ierosinājumu un vietējo neapzinīgo laužu līdzdalību plašos apmēros tad piekopa. Pozitīvs mērķis bija sirdsapziņas un ticības brīvība, bet negatīvi darbi bija baznīcu apgānīšana, dievkalpojumu traucēšana, mācītāju apsmiešana. Ja sociāldemokrāti nereti ar varu spieda mācītājus, viņu idejiskos pretiniekus, nest revolūcionāram pūlim pa prieku savu sarkano karogu, tad tas liecina, ka viņi nav cienījuši ne cita pārliecību, nedz savu karogu.

Pozitīvs revolūcijas mērķis bija patvaldības jūga nokratīšanas mēģinājums, negatīvi darbi — valsts degvīna monopolbožu laupīšana, policijas kārtībnieku nošaušana, meža brāļu laupīšanas. Katrā revolūcijā agri vai vēlu uzpeld kriminālie elementi un pūli pamostas snaudošie zemie instinkti, tādēļ arī laba tiesa no 1905. gada revolūcijas laikā izdarītiem noziegumiem un neļūdzībām krīt uz šo kontu, par ko revolūcijas vadoņus grūti darīt atbildīgus. Bet sava tiesa noziegumu, neļūdzības, patvarības 1905. gadā noticis nevien ar vadoņu ziņu, bet pat uz viņu ierosmi. Tas būs saprotamāki, ja ievērosim, ka pirmo revolūcionāru vadoņu vidū ielavijās dažs labs morāliski zemu kvalificējams inteligents. To atzīst sociāldemokrāti paši. Tā P. Dauge raksta (Pirmā proletāriskā revolūcija Latvijā, 24. lpp.) par kādu nelegālu kongresu, par kura inteligento daļu viņš nevarot teikt, ka tā sastāvējusi no „cienīgākajiem elementiem“. Arī Rainis izteicis zīmīgos vārdus par „veikala sociālistiem“, nemaz nerunājot par tādiem apzīmējumiem, kā „raibs talcenieku bars“ (D. Bundža) vai arī M. Valtera izteiciens, ka par tādiem jaunstrāvnikiem jāsarķst.

Tādēļ blakus latviešu revolūcionāru varonībai 1905. gadā parādījās arī zema nodevība un gļēvulība, pašuzpurēšanās blakus savas ādas glābšanai emigrācijā, ideālismam blakus laupīšanas-ekspropriācijas. Jo tāda ir revolūcija — haoss, no kuras mutuļo viss kas laukā.

Revolūcionārā enerģija Latvijā nevarēja viena pati izšķirt 1905. gada kustības likteni visā Krievijā.

Cara valsts sajēma savus satricinātos spēkus un tos svieda pret revolūcionāriem apgabaliem — sevišķi Baltiju.

Sākās sodu ekspedīciju laiks, sākās pretrevolūcijas laiks.

Latviešu sociāldemokrātijas fetišs bija Krievijas revolūcija. No tās viņa gaidīja pestīšanu sociālām un sabiedriskām likstām, par tās visuspēcību viņa pat nekad nešaubījās. Ar šo aklo ticību Krievijas revolūcijai, varbūt, lielā mērā arī izskaidrojams reālisma trūkums latvju sociāldemokrātu politikā. Tā bija caur un caur romantiska. Viņu politiku apgaroja revolūcionārais romantisms. Tas deva tiem ideālistisku uzpurēšanos tiekmi, varonīgus žestus, bet arī vājas orientēšanās spējas praktiskā politikā.

No Krievijas viņa gaidīja revolūcijas spēkus, bet sagaidīja sodu ekspedīcijas. Šī tumsībā sliktošā miljonu tauta brīvību saprata daudz vienkāršāki: pēc 17. oktobra manifesta Krievijas pilsētās sākās žīdu un intelligences masu slepkavības („pogromi“). Tas notika nevien provinces mazpilsētās un miestos, bet arī lielajās guberņas un apriņķu pilsētās, lielos rūpniecības centros un ostas pilsētās. Brīvībai nesagatavotai un neizglītotai vergu tautai ir tikpat grūti pierast pie brīvības, kā brīvām tautām pie verdzības. No šī tumšā krievu zemnieku un strādnieku purva mūsu sociāldemokrāti gaidīja pestīšanu, kā savu Mesiju. Vai sliktāka apstākļu apsvērsana vēl ir domājama? — Ja mūsu sociāldemokrātiem un radikālai intelligenci būtu bijusi labāka orientēšanās spēja reālos apstākļos un mazāk tukšas ticības un paļāvības, tad savu pašu un savu ideju interesēs tai vajadzēja labāk vairāk norobežoties no krievu reakcijas purva, nekā tam kapitulēt. Mūsu sociāldemokrāti uz to nebija spējīgi. Skaidrs, ka 1905. gada kustības likteni izšķīra Krievijas tumsas un reakcijas pārspēks.

IV. Sodu ekspedīcijas Latvijā.

Revolūciju apspieda tik barbariskiem līdzekļiem, kādus pazīst tikai aziātu despotijas. Nošāva simtiem cilvēku, kas bija piedalījušies revolūcijā un kuņi bija baroniem aizdevuši tikai dusmas. Krievu kazāki, dragūni un kareivji sarīkoja asiņainas eksekūcijas, nodedzināja simtiem lauku māju. To, ko revolūcionārais, sakūditais pūlis darīja ar muižu pilīm, to pašu krievu valdības sūtitais disciplinētais karaspēks darīja ar zemnieku mājām. Kas bija saprotams no satrakota pūļa, tas nekādi nebija attaisnojams no miera nodibinātāja organizēto karaspēka. Šo aziātisko mežonību nosoda pat bijušais Krievijas ministru prezidents grāfs Vitte, kas savās atmiņās raksta, ka sodu ekspedīcijas barbariskā rīcība neesot bijusi attaisnojama zemē, kurā revolūcija bijusi apslāpēta un tauta nomierinājusies. Bet citi tā nedomāja. Uz kādas sūdzības caram Nikolajam II, par sodu ekspedīcijas vadoņa Richtera nelikumīgo rīcību un mierīgu iedzīvotāju nošaušanu Baltijā, cars uzrakstījis rezolūciju: „Ak, kādi malači!“ Ja jau pats krievu cars šos slepkavas uzmudināja, tad nav jābrīnās, ka par upuriem pretrevolūcijas sodu ekspedīcijām krita tik daudz nevainīgu cilvēku. Šai gadījumā grāfs Vitte piezīmē, ka cars Nikolajs II. bijis „zema morāles līmeņa“ cilvēks, kuņ samaitājusi slihta audzināšana un pils galma neveselīgā atmosfēra.

Ja pats cars uzmudināja sodu ekspedīcijas vadotus rīkoties nesaudzīgi pretēji likumam un cilvēcīgām jūtām, tad arī liberalāko un humānāko administrātoru centieni mazināt pretrevolūcijas briesmas lielā mērā palika velti. Tiesa, Baltijas ģenerālgubernātors Sollogubovs noliedza Orlova soda ekspedīcijai ienākt Rīgā, pareizi domādams, ka viņa ārpriekšējai rīcībai par upuri kritīs liesmās veseli pilsētas kvartāli un arī nevainīgi cilvēki (Ziemeļblāzmas tautas nama nodedzināšana Vecmilgrāvī jau bija viņa programmas izvešanas sākums). Līdz ar to viņš izglāba Rīgu no briesmīgā likteņa,

kādu tā jau daudzkārt piedzīvojusi ienaidniekam iebrūkot kaŗa laikos. Bet par to viņš drīzi vien savu augsto amatu Baltijā zaudēja. Tā cars Nikolajs II. un viņa padomnieki novērtēja šī cilvēka tālredzīgās un humānās rīcības nopelnus valsts un iedzīvotāju labā.

Grāfs Vitte arī liecina, ka viņš līcis izsaukt Pēterburgā kādu pārāk nežēlīgu un pretlikumīgā rīcībā vairākkārt apvainotu soda ekspedīcijas vadoni un tam aizrādījis, ka tā nevar rīkoties. Bet, piebilst Vitte, no cara galma viņš laikam bija sajēmis pretējus rīkojumus, jo atgriezies Baltijā viņš rīkojies pa vecam. Še lieku reizi atkal pierādījās krievu valsts centrālās varas vājība — proti, viņa bija zaudējusi iespaidu uz saviem apakšniekiem, jeb pareizāki sakot, uz pēdējiem šie iespāidi nāca no dažādām pusēm (cars, vietējie kaŗa apgābalu priekšnieki), un tie tad nu rīkojās pēc savas sirdsapziņas, jeb vēl pareizāki — bez jebkādas sirdsapziņas.

Tik nesaudzīgai un nelikumīgai sodu ekspedīcijas rīcībai vēl mazāk iemesla bija Baltijā izturēties tā, kā parasti nedisciplinēts, nekultūrāls kaŗaspēks rīkojas ienaidnieku zemē, ka krievu valdība un vietējā administrācija revolūcijas sākumā un atplūdu laikā bija pilnīgi pazaudējuši galvas un pienākuma apziņu. Valsts varas autoritāte pazuda pati no sevis, nekur tā vairs nebija klāt, neko tā vairs negribēja sargāt, iespaidot, un brīdināt.

Kristaps Bachmanis savās atmiņās par 1905. gada revolūciju min raksturīgu piemēru no Ilūkstes pilsētiņas. Še nekādi ekscesi nebija notikuši, normālā kārtībā nebija traucēta, tikai ļaužu prāti, kā jau visur tolaik, uzbudināti. Ko šādos apstākļos darīja apriņķa priekšnieks Golubovs? — Viņš paziņoja katram intelligentam, kuŗu satika, ka viņš atteicies no amata, un šī fakta pierādīšanai atmeta savu formas uzvalku (kuŗu, blākus pieminot, viņš atkal uzvilka sodu ekspedīcijai ierodoties). Vēl vairāk — pēc kādas mierīgas pilsoņu sapulces viņš, ieradies otrā dienā kopā ar savu

palīgu baronu Budbergi, lai nodotu administrātīvo varu iepriekšējās dienas sapulces vadoņa — Bachmaņa rokās? Neviens viņam šo varu neprasīja, neviens viņu varai pat nepretojās un to neapstrīdēja — bet viņi to paši spieda rokās revolūcionāru vadoņiem vai šķietamiem vadoņiem, kuriem bija sabiedrībā autoritāte. Pats no sevis saprotams, ka šī Krievijas valsts varas krīze un šīs varas necilvēcīgie pārstāvji ar savu glēvulīgo rīcību paši kurināja revolūcijas ugunis. Jo tur, kur nav patiesas valsts varas un varas autoritātes, tur tādai jārodas no citurienes, vai arī jānogrimst bezvaldībā, anarķijā.

To pašu apstiprina minētais autors arī par Daugavpili. Še policijmeistaram Rozentālam dota slepena pavēle šaut uz židiem. Viņš teicis: „Ja man liek šaut uz cilvēku masām, tad vispirms lai iznīcina 17. oktobra manifestu. Tad es zināšu, ka viss atkal iet pa vecam; bet tagad es nevaru atvēlēt šaut uz ļaužu masām, kas izlieto savas tiesības.“

Bet tomēr bija policijmeistari, kas šāva, lai gan manifests nebija atcelts.

Daudzi mierīgi noskaņotie iedzīvotāji palika revolūcionāri tikai tādēļ, ka viņiem likās, ka valdības vairs nav, un ja viņa ir, tad tai pret „brīvību“ vairs nav nekas pretim. Vietējās valsts varas augstākie pārstāvji — gubernātori, tiešām, daudzus gadījumos nezināju ko darīt, kā rīkoties, kādas pavēles un rīkojumus dot. Nenoteiktība bija administrācijas rīcības galvenā pazīme, kas sekmēja revolūcijas pieņemšanu plašumā un dažā labā nevēlamā novirzienā. Ja jau sodu ekspedīcijas vajadzēja rīkot, tad pirmā kārtā pret Krievijas centrālās varas vietējiem pārstāvjiem, kuri savus pienākumus nemieru kustības laikā bija no bailēm un apjukuma pavisam aizmirsuši. Ka 1906. gadā sodu ekspedīcijas iznīcināja ar zobenu un uguni, to pašu gadu agrāk varēja ar lielākām sekmēm veikt vietējās administrācijas noteikta pavēle, stingrs priekšraksts, skaidra griba. Bet revolūcijas hipnoze bija pārjēmusi

neapzinīgi arī vietējos administrātorus, viņa bija paralizējusi tās gribu. Kā pirms 1905. gada 17. oktobra manifesta, tā pēc viņa, neviens administrātors šē nezināja pateikt jaunās brīvības un tiesību robežas. Viņi tās nedeļa pat uz tiešiem pieprasījumiem. Kas savā revolūcionārā sajūsmā, jaunības straujūmā vai arī vienkāršā neapziņā šīs robežas pārkāpa, tas gadu vēlāk par to samaksāja ar savu dzīvību, brīvību vai mantu. Un daudzkārt arī tie, kas to nebija pārkāpuši — varbūt pat vairāk tie. Pretrevolūcija bija nežēlīgāka par revolūciju, pretrevolūcija bija netaisnāka par revolūciju — 1906. gads bija nejdzību pilns, briesmīgāks un asiņaināks par 1905. gadu.

Ja, revolūcija bija uzvarēta. Par tiesu un sodu šē nevarēja būt runas — šē bij tikai atreibība.

1905. gada revolūciju apspieda pirms tā bija izgājusi visām attīstības stādijām cauri. Šai nozīmē Krievijas pirmā revolūcija ir „nepilnīga“, jo šai lielajā sociālā un nācionālā drāmā bija tikai divi cēlieņi — pirmais un pēdīgais. Šīs revolūcijas nepilnīgais, fragmentāriskais raksturs uzliek pienākumu šīs masu kustības novērtēšanā neprāsīt no viņas to, ko tā vēl nepaspēja vienā cēlienā sniegt. Viņa nepaspēja sniegt vēl visus savus ideālus un mērķus, nepaspēja arī savu sabangoto viņu virsotnē pacelt revolūcijas vadoņus. Jo kas ir 1905. gada revolūcijas vadoņi? — Rainis, Ozols, Jansons, Dermanis, Jānis Asaris?

Tik daudz vadoņu revolūcijām vienā un tai pašā laikā, zināms, nekad nav. Tik daudz to nevarēja būt arī vienā gadā vienā pašā Rīgā. Tie bija Federatīvās Komitejas, Sociāldemokrātu partijas centrālkomitejas locekļi vai aģitatori, bet ne vadoņi. 1905. gada revolūcijas vadoni vēl gaidīja, tāpat kā masas tumsība gaidīja „melno sotņu“. Starp šiem revolūcijas darbiniekiem bija tikai viens, kuņu talants, ideālisms, runas dāvanas, enerģija un gara plašums varēja izcelt lielās masu kustības viņu galotnē. Tas bija Jānis Asaris. Tauta pati viņu cēla uz augšu un ne velti

— viņa gara cēlums varēja 1905. gada revolūcijai dot visu, kā tai vēl trūka. Savā lielajā personībā Jānis Asaris iemiesoja tiklab latvju nacionālos, kā sociālos un politiskās brīvības ideālus. Revolūcijas drāmas nākošos cēlienos viņš būtu devis visu to, kas tai vēl trūka. Bet . . . notika citādi.

V. 1905. gada revolūcijas raksturs un nozīme.

Liela izšķirtība ir starp tām revolūcijām, kas notiek nacionālās valstīs un tām, kas notiek nāciju zemēs. Pirmajās ir vienīgi sociāli un politiski cēloņi, pēdējās, turpretim, jau stipri vien atgādina nacionālās atsvabināšanās kājus. Mēs, kā revolūciju principiālie pretinieki, varam tomēr būt tautu atbrīvošanas kara piekritēji. Mēs varam atzīt, ka zināmos apstākļos apspiestām tautām ir tiesības, un pat pienākums, pacelt savu brīvības karogu. 1905. gadā nekrievu tautas pacēla savus brīvības karogus. Latvieši gāja šim tautām priekšgalā. Tam bija savi svarīgi cēloņi.

Latvju nacionālā apspiešana gan nebija lielāka kā citu Krievijas tautu apspiešana, bet mums bija lielāka izglītība, lielāka rūpniecība ar savu organizēto strādnieku masu, un arī lielāka rūpniecība. Ne leiši, ne igauņi mūsu kaimiņos tādas pakāpes nebija sasnieguši. Otrkārt, ja mēs, latvieši, esam pārtautojuši visas agrākās Baltijas jūras piekrastes tautas, tad laikam mums ir bijis kautkas vairāk, nekā viņā. Un šis, kautkas vairāk, bija mums arī salīdzinājumā ar citām Krievijas tautām. Šis latvju pārkums izpaužas visur, kur vien mēs nākam uz vēstures skatuves — pasaules karā ar saviem varonīgiem strēlnieku pulkiem, tāpat Krievijas otrajā revolūcijā. Mēs esam jauna, dzīvības enerģijas pilna tauta, kas cenšas pēc sev piemērotas vietas citu tautu saimē, un kas šai cīņā upurē vairāk, nekā to cilvēka veselais saprāts un reālpolitiskā kalkulācija

atļauj. Daudzreiz mums tas tādēļ jānožēlo, bet visumā šāda kūšājoša dzīvības enerģija un cīņas gars mums dara tikai godu. Sabiedriskās kustībās un cīņās mēs esam pirmie. Tādi mēs bijām arī 1905. gadā.

Revolūcijas koncertā latvieši spēlēja pirmo vijoli starp Krievijas apspiestām tautām. Bet tās, savukārt salīdzinot ar krieviem, gāja viņiem priekšgalā. Pēc latviešiem revolūcionārās enerģijas ziņā tūliņ nāk Kaukaza tautas, poļi, igauņi, u. t. t. u. t. t. Tas no jauna apstiprina domas, ka 1905. gada revolūcijai šais nacionālos apgabalos bija tautu atbrīvošanas kara raksturs un centieni. Tas nebija regulārais karš, bet partizānu, tautas milicijas karš pret viņu apspiedēju — krievu cara patvaldību. Tā kā revolūcijas lieta bija galu galā paspēlēta, tad saprotams, ka latvieši no Krievijas bijušām tautām cieta vissmagāk. Desmit gadus vēlāk — pasaules kara laikā — notika tas pats — mēs ar saviem nacionāliem pulkiem ziedoām kara dievam visvairāk.

Latviešu sociāldemokrāti nenovērtēja dziļās nacionālās tieksmes latvju tautā. Tās bija radījusi pati dzīve, vācu muižnieku un krievu patvaldības smagais slogs. Kur vien latvietis spēra savu kāju, visur viņš atrada pretestību no cittautiešu puses — no vāciem un krieviem. Tas norūdīja viņu nacionālās piederības apziņu un nacionālo pretešķību pret citām tautām. Latviešu politiskā un sociālā cīņa tādā ziņā dabūja nacionālu apgarotību. Šo nacionālo momentu ignorēja latvju sociāldemokratija un tā bija viena no viņas lielākām politiskām un vēsturiskām kļūdām.

Bez šīs dziļi nacionālās pamatstrāvas latvju tautas psihē nav izskaidrojamas daudzas parādības, kas norisinājās mūsu sadzīvē līdz 1905. gadam un arī revolūcijas laikā. Lai runā piemēri. Muižu kalpu stāvoklis bija nesalīdzināmi labāks par mūsu mazgruntuieku-laukstrādnieku stāvokli. Ne dzīvokļu, ne algas, nedz darba apstākļu ziņā, smagām rentēm, klausām vai māju izpirkšanas maksāšanu apkāutā latvju pirmā

mazgruntniecība nevarēja savus kalpus un pat savu ģimeņu locekļus nostādīt pienācīgā materiālā labklājībā. Un tomēr — 1905. gada kustībā laukstrādnieki nevērsās vis pret saviem lielākiem „izsūcējiem“ un kalpinātājiem — mazgruntniekiem, bet pret muižām. Daudzi, ļoti daudzi no tiem laukstrādniekiem, kas 1905. gadā gāja bruņoti pret muižniekiem, vajāja tos un dedzināja viņu pilis, paši uz savām mugurām tieši nemaz muižas jūgu nesajuta — viņi bija mazgruntnieku strādnieki, kuņiem tiešu attiecību ar muižu nemaz nebija. Ja nu mēs uz mirkli aizmirstam, ka šie muižnieki bija v a c i e š i, bet mazgruntnieki — l a t v i e š i, tad šai parādībai trūkst izskaidrojuma. Priekšrevolūcijas Baltijā nacionālais un sociālais elements, nacionālā un sociālā cīņa sarežģās tik daudzām vienojošām saitēm, ka tās pilnīgi atšķetināt vienu no otras nemaz nav iespējams. Viņas ir gandrīz vienas un tās pašas sociālās dzīves parādības divas puses. Lūk, kādēļ savā dziļākā, stichiskā plūdumā 1905. gada kustība gāja pāri sausām doktrinām, kuņas nesaskanēja ar latvju tautas nacionālo raksturu un mūsu sadzīves vajadzībām.

Ja sociāldemokratu vadoņi tagad saka, ka viņi, kā 1905. gada revolūcijas galvenie darbinieki, esot tad cīnījušies par Latvijas valsts patstāvību, tad tas nav vēsturiski pareizi. 1905. gadā sociāldemokrātija bija vienota — viņa ietilpa tagadējie sociālisti un arī komunisti, kas padzina nevien Krievijas Satversmes sapulci, iznīcināja parlamentārismu un visas personiskās brīvības, bet centās iznīcināt arī Latviju. Kam gan vairāk tiesību uz 1905. gada vēsturisko mantojumu (ja tas tiešām būtu) — komunistiem, sociāldemokrātiem vai latvju sabiedrībai ārpus šīm partijām? Izejot no viņu priekšrevolūcijas laikmeta ideoloģijas un no 1905. gada notikumu faktiem, mums jāatzīst, ka ne vieniem, ne otriem. Kommunisti savās mācībās un praksē bija konsekventi, bet sociāldemokrāti pa daļai kapitulēja pret nacionālo pilsonību, nostādāmieši tai līdzās uz nacionālās un demokrātiskās valsts pamatiem

(t. i. zināms tikai pagaidām savā minimālā programmā, viņu maksimālā programma ir pret pilsonisku valsti). 1905. gadā un pirms tam, viņi to neatzina. Saprotama lieta, ka tādēļ viņi nevar būt Latvijas valsts krusttēvi, ja arī tai būtu kāda cēloniska sakarība ar 1905. gada masu kustību.

Ģrūti ir runāt par 1905. gada revolūcijas ieguvumiem, jo šie ieguvumi maksājuši pārāk dārgi. Patvaldības režimam bija sīsti robi un Krievija dabūja konstitucionālu valsts iekārtu. Tiesa, tā bija gan konstitūcijas surogāts, kuru vēlākos laikos vēl vairāk apcirpa un ierobežoja. Bet salīdzinājumā ar pirmo revolūcijas laikmeta neaprobežotās patvaldības režimu, tas tomēr bija solis uz priekšu. Savu labumu no tam ieguva arī latvieši, sevišķi tādēļ, ka ne pirms 1905. gada revolūcijas, nedz pēc tās mums nebija dotas pašvaldības tiesības. Ar Valsts domes sanākšanu un tās vēlēšanu latvieši varēja politiski darboties, un zināmā mērā arī organizēties. Katrā ziņā nu jau vairs nebija liegts politiski domāt un attīstīt politisko kultūru, kaut arī ļoti aprobežotos rāmjos. Latvju pilsoņības politiskās organizēšanās un darbības laikmeta šūpulis karājās šai laikmetā, kaut arī lielu politisku darbu jau bija veicis tautiskās atmodas laikmets. Šo ieguvumu tomēr nedrīkst nonicināt.

Otrkārt, pēc 1905. gada Krievijā un Baltijā radās vispārīgi sabiedriskās un oikonomiskās dzīves uzplūdu laiki, kas apjēma arī latvju pilsētas un laukus. Mūsu lauksaimniecības kultūras attīstība nepazīst svētīgāku laikmetu par 1906.—1914. g., tas ir, par laikmetu starp 1905. gada revolūciju un pasaules karu. Mūsu tagad izvestā agrārreforma varēja nodibināties tikai uz šīs mazgruntniecības lauksaimniecības kultūras atbalstoties. Bez tās mūsu 1920. gada radikālā agrārreforma būtu saimnieciski sabrukusi.

Raugoties Latvijas vēstures nākošos attīstības posmos, redzam, ka 1905. gadā deklarētās un aizstā-

tās politiskās brīvības un tiesības, kā preses, sirds-
 pziņas, biedrošanās, sapulču, vispārīgās vēlēšanu
 tiesības un arī sociālās likumdošanas svarīgākās pra-
 rības, ka visas tās uzņemtas mūsu republikas sa-
 tversmē.

Var jau domāt, ka šis modernais parlamentārisms
 un demokrātijas „ticības apliecinājumi“ nav politiskās
 kultūras pēdīgais vārds. Var domāt, ka šo to no visa
 tā Latvijas valsts turpmākā attīstībā varbūt atmetis,
 vismaz koriģēs. Bet lai nu kā — tas apstākļi vien,
 ka 1905. gada revolūcijas politiskie lozungi gandrīz
 visi realizēti mūsu valsts satversmē, liek domāt, ka šai
 kustībai un viņas mērķiem bijušas tālākejošas sekas,
 un ka tie līdz ar revolūcijas sakaušanu nav izšķiduši
 kā ziepju burbuļi nebūtībā. Tie bijuši dzīvības spējīgi
 un tādēļ mūsu vēlākā politiskā un valstiskā attīstībā
 piejēmuši reālas formas. Šai vētru un cīņu gadā latvju
 sabiedrībai mācīja cīnīties par šām nepieciešamām
 pilsoniskām brīvībām. Tā bija nepieciešama politiska
 audzināšana un sabiedriska skola. Tautai, kuŗas pa-
 gātnē veselus gadu simteņus bija laupītas katras pilso-
 niskas tiesības, šī politiskā audzināšana bija nepie-
 ciešama. Politiskā attīstība var iet tiem kādreiz pāri
 (viņas absolūtai formai), bet ne garām.

Lieli iespaidu 1905. gada kustība atstāja tautas
 raksturā, psihē. Līdz 1905. gadam latvju tauta bija
 tikai vēstures objekts. 1905. gadā tā kļuva par sub-
 jektu. Pēc ilgiem gadu simtiem mēs atkal centāmies
 paši veidot savu likteni. Tas nenoliedzami bija pozi-
 tīvs faktors. Negatīvais sākās ar pretrevolūcijas uzvaru.
 Cik pašapzinīgs un darbīgs bija latvietis 1905. gadā,
 tik nospīests un pazemots tas palika 1906. un vēlākos
 gados. Lieli vēsturiski notikumi, bez šaubām, veido
 tautas raksturu, bet lieli zaudējumi to nenoliedzami
 bojā. 1905. gada revolūcijas ugunis kausēja vergu
 dvēseli apzinīgā nacionālā vienībā, bet tikai uz īsu

laiku. Revolūcijas zaudējumi šo procesu apturā. Un galu rezultātā šai kustībā gāja zudumā lies nācionālas un morāliskas vērtības. Nodedzināto lauku māju gruveži un pelni liecina pirmos zaudējumus latvju pēcrevolūcijas jaunatne, literatūras dekadence — otru. Cīņa pret reliģiju un autoritātēm nevarēja dot labus rezultātus, kustības briesmas to vēl veicināja. Bija dragāto īpašuma tiesību apziņa, senais latvju tikums — darba prieks, dzimumu morāle, personas vērtības apziņa, reliģiskās jūtas. Starp revolūcionāriem, un viņu vadoņiem, saprotams, bija arī vīri, kas šīs augstās tikumiskās vērtības apzinīgi negribēja bojāt. Lūk, revolūcijas vēstures arhīvā glabājas kāda neliela proklamācija — uzsaukums, kas beidzas šādiem vārdiem: „Novēlam glabāt morāli, pašapziņu, pašcieņu, ilgas pēc brīvības un neapslēpjamu ideālismu, bez kādiem nav iespējama nekāda cīņa, arī cīņa par sociālismu nē“ („Uz priekšu.“ Liepājā, 1904. g.). Arī revolūcijas vadoņi Jānis Asaris, J. Rainis, E. Rolovs un citi savās personās iemiesoja šīs augstās tikumiskās vērtības. Bet tomēr pati revolūcijas būtība, viņas rupjā gaita, kuŗas ceļā līst asinis un notiek varmācības dragā tautas morāliskos spēkus. 1906. gada meža brāļi jau bija galīgi izvirtuši un deģenerējušies revolūcionāri, kuŗi vairāk pieder kriminālai pasaulei, nekā sabiedriskai kustībai. Tas pats sakāms arī par banku ekspropriātoriem un citiem revolūcijas un pēcrevolūcijas laikmetu laupītājiem.

Latvju pilsoniskā, mērenā sabiedrības daļa revolūcijas negribēja, tās neilgojās un negatavoja. Mēs bijām un esam principā pret varas aktiem, revolūcijām. Bet ja nu tomēr revolūcijas izceļas pret mūsu gribu, tad mēs nevaram palikt mājās aiz nolaistiem priekš-kariem, mums jāiet uz ielas, tautā ar saviem lozungiem un savām prasībām. Tāpat kā pacifistam kaŗa laukā nebūt nevajaga palikt par savas valsts nodevēju un brāļoties ar ienaidniekiem, tā pilsonībai — revolūcijas

principiālai pretinieci, masu kustību laikā nav sabiedrības vadības groži jāizlaiž no savām rokām. Latvju pilsonība to 1905. gadā nebija pietiekoši apsvērusi. Tādēļ arī šie groži daudzkārt vāļājās zemē, dažkārt nonāca nevēlamu cilvēku rokās. Tādēļ lai mācāmieš no vēstures.

Fricis Veinbergs un Andrievs Niedra — vienīgie redzamākie latvju inteliģences pārstāvji, kas atklāti nostājās pret revolūciju, apzinājās revolūcijas kļūdas un trūkumus. Bet viņu cīņai nevarēja būt panākumu, revolūcijas romantisms bija jāizdzīvo, to nevarēja atraidīt. Revolūciju noliedzami, kritizēdami viņi tomēr sabiedrībai nedeva savu programmu un lozungus. Kustība gāja tiem pāri.

Mēs nevaram 1905. gada revolūciju, un arī revolūcijas vispāri, ideālizēt, kā to, par nožēlošanu, bez mēra dara sevišķi paši bijušie revolūcināri vai viņu idejiskie epigoņi. Par lielo franču revolūciju vēsturnieks Tēns saka, ka to sākuši ideālizēt tikai tad, kad paudze, kas šo revolūciju pati savām acīm redzējusi, bijusi jau mirusi. Mūsu revolūcionāri šai ziņā aizsteigušies frančiem priekšā — viņi 1905. gadu ideālizē jau tagad, kad mēs viņa šausmas vēl neesam aizmirsuši, kad dažam labam revolūcijā un pretrevolūcijā sistās brūces vēl nav sadzijušas. Revolūcijas ideologiem un dievinātājiem vajaga saprast, ka šādos apstākļos vakardienas vēsturi viltot nevar. Kas savām acīm redzējis krievu revolūcijas šausmas, tas var tikai vēlēties, lai šis likteņa sodības nepiemeklētu nevienu tautu. Lai mīgas ir tās tautas, kuŗu sociālā, politiskā un nacionālā attīstība var norisināties normālā gaitā, t. i. bez ārējiem un iekšējiem kariem-revolūcijām — dabīgā evolūcijas ceļā, kur visas pretešķības tiek atrisinātas ar prātu, bet ne ar ieročiem.

Krievija, par nožēlošanu, nepiederēja šīm laimīgām valstīm, kur būtu bijis iespējams tāds progress un nacionāla atsvabināšanās evolūcijas ceļā, un tādēļ

mums bija jātukšo šis rūgtais revolūcijas biķeris līdz dibenam.

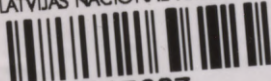
Mēs to darijām varonīgi — tas ir mūsu vienīgais apmierinājums. Mēs nebijām glēvi un bailīgi — mēs ar visu savu būtni centāmies kļūt brīva tauta.

Pirmo reizi tas neizdevās — izdevās otrreiz.

50

[1.-]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307017697

Cena 50 sant.

Manuscript 53-3

9286

24062

24062